

Ute Gerhard, Trudie Knijn,
Anja Weckwert (ur.) (2005),

WORKING MOTHERS IN EUROPE: A COMPARISON OF POLICIES AND PRACTICES

Cheltenham, Northampton: Edward Elgar. 174
strani. ISBN 1-84542-244-9.

Pravzaprav bi se morali vprašati, kako socialne politike vplivajo na družbene prakse in kako generirajo družbene spremembe. Kaj vodi družbene prakse ljudi, katerim so socialne politike namenjene, in kako lahko svoboda izbire, ki nam jo vedno znova obljublja, zares vodi k svobodi in enakosti ali, kot rečemo danes, k demokraciji spolov? (Str. 19.)

Zakaj so ženske, ki same skrbijo za otroke, v Franciji in Italiji bolj pogosto zaposlene kot tiste na Nizozemskem in v Angliji? Zakaj ženske z otroki na območju nekdanje Vzhodne Nemčije ohranjajo polni delovni čas, čeprav že več kot 15 let živijo v istem socialnem sistemu kot ženske iz nekdanje Zahodne Nemčije, ki se zelo pogosto odločajo, da bodo ostale doma z otrokom?

Gre za vprašanja odnosa med vedenjem ljudi in družbeno strukturo in institucijami. Knjiga *Working Mothers in Europe* želi pojasniti ali vsaj osvetliti razmerje med individualnimi motivi in sociopolitičnim okvirom, ki oblikuje odločitve žensk, ali in kdaj vstopiti v plačano zaposlitev ob materinjenju. Podnaslov *A Comparison of Policies and Practices* nam pove, da avtorice pri analizi pregledujejo socialne politike in prakse mater, ki delajo.

Pred več kot trideset leti so se znotraj feminizma oblikovala tudi vprašanja glede participacije žensk na trgu dela, o dilemah glede plačanega dela in (neplačanega) skrbstvenega dela in o nasprotjih v ženskih življenjih in izkušnjah, tudi glede materinstva. Udeleženos žensk v plačanih zaposlitvah so poskušale na drugi strani pojasniti teorije trga dela in politične ekonomije in raznovrstne statistične analize, a neuspešno, kot se je pokazalo. V okviru teoriji socialnih politik so odločitve žensk glede

materinstva in aktivnosti na trgu delovne sile pogosto pripisane različnim sistemom socialnega varstva, ki omogočajo različen dostop do storitev in finančnih podpor v primeru materinstva in zaposlitve; sociologi in drugi so pokazali, da na odločitve žensk vplivajo tudi kulturni-družbeni vzorci in pričakovanja.

Morda so bile tudi te različne perspektive in potreba po njihovi sintezi razlog za ustanovitev evropske mreže »Working and Mothering. Social Practices and Social Policies«, v kateri so od 1998 do 2001 sodelovale raziskovalke in raziskovalci iz devetih evropskih držav in ki je pripeljala do pričujoče knjige. Avtorice predstavljajo pravne okvire in socialne politike v starejših članicah Evropske unije in analizirajo študije primerov strategij in vsakdanjih praks mater, ki so zaposlene (pri tem je fokus na materah, ki živijo v partnerskih zvezah, kar izključuje izkušnje samskih mater, obenem pa daje vpogled v delitev obveznosti in organiziranje družinskega dela pri parih). Prispevki v knjigi pokažejo, da je odločitev za materinjenje in zaposlitev pogosto rezultat številnih dejavnikov, ki segajo od institucionalne podpore do neformalnih in družinskih virov za usklajevanje materinstva in zaposlitve.

Za to, kakšna je institucionalna podpora za matere, ki želijo ostati ali vstopiti na trg dela, pa je ključnega pomena, ali skrb za otroke posamezna država vidi kot del osebne ali javne domene (oz. v kakšnem razmerju sta), kot v uvodu pojasnijo Ute Gerhard, Trudie Knijn in Anja Weckwert, urednice knjige. Veliko držav svoje politike utemeljuje na predpostavki, da je najboljša oblika socialne varnosti zaposlitev, in s tem spodbuja mobilizacijo v delavno silo. Vendar možnosti žensk za enako participacijo in torej za enak delež socialne varnosti niso premočrtno enakovredne, in čeprav je bila leta 1957 podpisana evropska pogodba z zahtevo po enakem plačilu za enako delo za ženske in moške, šele amsterdamska pogodba iz l. 1997 institucionalizira novo politiko možnosti, ki promovira integracijo žensk in mater na evropski ravni. Avtorice poglavja zapišejo, da kljub temu integracija na trg dela ni polna in da ženske ne morejo slediti zahtevam plačane zaposlitve kot družbene norme, saj poleg služb še vedno opravljajo večino skrbstvenega dela v družini. To dvojno breme, ki smo ga vsaj v drugi polovici 20. stol. v vzhodnem delu Evrope poznali bolje kot v drugih delih, pa kot Janus kaže dva obraza – emancipatorni element in tudi konflikt nasprotujočih si sporočil.

Orientiranost k družinskemu življenju in odgovornost za materinjenje kot močno vkoreninjena kulturna norma morata tekrovati z vrednotami sodobnosti – samouresničenjem, enakostjo, avtonomijo. Kot zapiše Ute Gerhard v poglavju »Mothers between Individualization and Institutions: Cultural Images of Welfare Policy«, je že leta 1908 nemška feministka Helene Lange opisala konflikt med zaposlitvijo in družino kot boj dveh front. Kot blažilna cona med obema danes deluje sistem socialnega varstva, kjer na odnos med sistemom in družinskim življenjem vplivajo pravne tradicije in kulture držav. V Nemčiji so družinske politike kljub ideološko močni družinski retoriki in političnemu diskurzu podrejene socialnim politikam. V Franciji so družinske in demografske politike v osrčju razvoja države blaginje. Velika Britanija ne pozna eksplicitnih družinskih politik, saj država ne želi posegati v zasebno sfero. Na Švedskem socialni transferji niso vezani na družino, ampak na posameznika – državljana. Posebej zanimiv je za avtorico zgled Nemčije; skupno zgodovino in tradicije je pretrgalo štirideset let ločene zgodovine in socialnih politik, ki so na eni strani spodbujale zaposlitev žensk ob materinjenju in jo na drugi strani ovirale. Enake pravice za ženske (in s tem dostop do zaposlitve in materialno in socialno pomoč za matere in otroke) so veljale v nekdanji Vzhodni Nemčiji za enega največjih dosežkov, ki ga je propaganda predstavljala kot znak superiornosti socializma nad kapitalizmom. Raziskave danes kažejo, da ženske s področja nekdanje Vzhodne Nemčije, ki so imele otroka in obenem delale, menijo, da jim uspeva usklajevati obe vlogi, medtem ko ženske v zahodnem delu Nemčije govorijo predvsem o občutkih krivde, ker se niso posvetile izključno otroku. Pomembno pa je, da ogromen delež zaposlenih žensk na vzhodu Nemčije ne pomeni tudi vedno dejanske emancipacije; raziskave ne pokažejo očitnih razlik med pojmovanjem spolnih vlog na vzhodu in zahodu Nemčije. Kot ugotavlja avtorica, odnosi med spoloma ostajajo nespremenjeni, čeprav se morda kulturni ideali v obeh delih Nemčije razlikujejo; model »odraslega delavca«, ki je nasledil model »družinskega hranilca« tudi zato, da bi vključil tudi delavke, vseeno sledi moški karierni biografiji. Ute Gerhard zato poziva k novim oblikam solidarnosti med spoloma, v tem okviru pa tudi po priznanju enakopravnega državljanjskega statusa otrokom.

Konceptualizacije solidarnosti in enakosti med spoloma in družbenimi skupinami odsevajo razmerja med državo, trgom, družino in civilno družbo. To so obenem tudi igralci v skrbi za otroke in različni sistemi skrbi v Evropski uniji se razlikujejo glede na oblike regulacije in delitve odgovornosti med njimi; Marie Thérèse Letablier in Ingrid Jönsson raziskujeta razmerja med njimi v poglavju »Caring for Children: The Logics of Public Action«. Razlike med različnimi oblikami skrbi za otroke so vidne v politikah, ki urejajo porodniške dopuste, nadomestila, organizirano javno varstvo itn. in temeljijo na odnosu in interpretaciji konceptov kot so materinstvo, otroštvo, državljanstvo. Tako nordijski sistem teži k enakovrednejšim vlogam v družini, zahteva po enakosti spolov pa je integrirana v družinske in socialne politike in politike na trgu dela. Na Švedskem lahko del starševskega dopusta koristijo le partnerji. Skrb za otroke velja za državno odgovornost, kar pomeni, da je v večini nordijskih držav dovolj prostora v vrtcih, da lahko oddajo otroke v varstvo tudi nezaposleni in tisti na starševskem dopustu. Tudi v Franciji ima država veliko vlogo pri skrbi za otroke, za katere mora poskrbeti ne glede na to, ali njihove matere delajo ali ne. Otroci pomenijo bogastvo države, zato že v 19. stol. ustanovijo *école maternelle*, ki jo obiskuje večina otrok od 3 do 6 leta in je namenjena kolektivni socializaciji otrok – ta naj bi dala vsem otrokom ne glede na ekonomski ali družbeni status možnost enakovredne participacije v družbi. V Veliki Britaniji je skrb za otroke nekaj zasebnega, zato so tudi transferji minimalni, kot lahko pričakujemo v liberalnem sistemu blaginje in v skladu z načeli modela moškega »hranilca«. Skrb za otroke tako prevzema družina, zasebni in prostovoljni sektor; matere se zato pogosto zaposlujejo le za polovični delovni čas ali v fleksibilnih zaposlitvah, socializacija primarno v družini pa pomeni strogo delitev spolnih vlog. V nekdanji Zahodni Nemčiji je bilo socialno varstvo tesno povezano z delitvijo dela glede na spolne vloge, kar pomeni poudarek na materinstvu in velik konflikt med materinstvom in plačano zaposlitvijo. V Španiji je skrb za otroke odgovornost razširjena, večgeneracijske družine (matere in babice), država poseže le, ko so vsi zasebni viri izčrpani. Avtorici poglavja pa tudi v zvezi z navedenimi zgledi politik v različnih državah opozorita na pomemben vidik skrbi za otroke; v okoliščinah nespodbudnih politik in

pomanjkljive ali neobstoječe državne podpore so tisti z najnižnim dohodkom odvisni predvsem od svoje socialne mreže in razširjene družine, premožnejši pa lahko posežejo po storitvah na trgu – plačanem varstvu, ki ni v domeni državnega sektorja.

Za višji razred je varuška pravzaprav socialna praksa, ugotavljata Constanza Tobío in Rossana Trifiletti v poglavju »Strategies, Everyday Practices and Social Change«. Drugače je v srednjem razredu; tu se zaradi ekonomskih razlogov pokaže nasprotje med družinsko strategijo (skrbstveno delo naj opravi mati, saj je to ceneje kot plačano varstvo) in individualno strategijo (ženske vedo, da se s prilagoditvijo družinski strategiji odpovejo dolgim delavnikom in poslovnim večerjam kot kariernim odločitvam, ki omogočajo napredovanje). Ne pokažeta le na razlike v usklajevanju materinstva in poklica na ekonomski ravni, ampak opozorita tudi na razlikovanje po spolu – moška kariera je vedno družinski projekt in družinska strategija, medtem ko je kariera ženske predvsem individualna pot in prizadevanje, ki ga mora ženska prilagoditi svojim drugim (družinskim) obveznostim. Avtorici razvijata koncept strategije, pričemer se ne izogneta racionalnemu in intencionalnemu prizvoku besede strategija. Strategije razumeta kot prakse v situacijah, kjer ni mogoče uporabiti institucionalnih rešitev. Tako na primeru Italije in Španije pokažeta, da je še posebej za ženske v državah z majhno državno podporo za zaposlene matere pomembno, da razvijejo strategije, ki jim omogočajo usklajevanje zaposlitve in materinstva (kombiniranje javnega varstva in sorodstvene mreže za varstvo otrok, stari starši kot primarni skrbniki itn.).

Kako je službene in družinske obveznosti usklajevala prva generacija zaposlenih mater na Norveškem, v Italiji in Španiji, pokažejo v poglavju »Kinship and Informal Support: Care Resources for the First Generation of Working Mothers in Norway, Italy and Spain« Arnlaug Leira, Constanza Tobío in Rossana Trifiletti. Ker v času, ko so prve matere stopale v plačane zaposlitve, še ni bilo okvira socialnih in drugih politik, ki bi jim bile v oporo, so uporabljale medgeneracijsko pomoč. Avtorice poglavje pišejo ne le na ozadju različnih sistemov socialnega varstva, ampak tudi različnih časovnih obdobj, saj so matere prej stopale v zaposlitve na Norveškem kot pa v Italiji in Španiji. Tako so se spopadale z različnimi ekonomskimi, političnimi in

socialnimi okoliščinami, v katerih so morale razviti svoje strategije usklajevanja dela in starševanja. Na Norveškem je mogoče že v sedemdesetih letih opaziti deljeno skrb za družino med moškim in žensko in prepletanje socialnih mrež z neformalnim trgom dela (plačevanje za varstvo otrok), v Španiji pa je bilo še pred dvema desetletjema nesprejemljivo, da je ženska obenem mati in zaposlena. Kar je skupno vsem trem državam, je potreba prve generacije, ki je vstopila v plačano zaposlitev, po neformalni pomoči in dejstvu, da spremembe v vsakdanjih potekih vedno prehitijo socialne politike.

Toda kot pokažejo Trudie Knijn, Ingrid Jönsson in Ute Klammer v poglavju »Care Packages: The Organization of Work and Care by Working Mothers«, odločitve mater glede skrbi in zaposlitve niso odvisne le od socialnih politik (ali so te ugodne) niti le od kulturnih norm. Ali se bodo matere vrnile na trg dela po rojstvu otroka ali ne, je odvisno tudi od dostopnih zasebnih in javnih virov in njihovem kombiniranju. Na zgledih Švedske, Nemčije in Nizozemske avtorice pišejo o »paketih skrbi«, kombinacijah virov, ki materam omogočajo, da ostanejo zaposlene – oblik dostopnega otroškega varstva (privatno, komercialno, državno) in virov, ki izhajajo iz dela (polovični delovni čas, starševski dopust, fleksibilnost delovnega časa). Ponovno se kot najbolj spodbuden za matere, ki delajo, pokaže skandinavski model; na Švedskem večina mater tudi dela, v času starševskega dopusta, ki v povprečju traja 11 mesecev, dobivajo visoko nadomestilo. Matere na Nizozemskem večinoma ne dobijo nadomestila, če se odločijo za starševski dopust, vendar ga kljub temu uporabi veliko žensk, nekatere pa se po porodu ne vrnejo več v plačano zaposlitev. Avtorice pokažejo, da skrb za otroke ni nikjer le v domeni ene same institucije, ampak da so v njej povsod združene družina, zasebni sektor in država. V zvezi s tem ugotavljajo, da so seveda v najslabšem položaju ženske v tistih državah, kjer so njihove pravice v zvezi z zaposlitvijo in materinstvom manjše – tako se morajo bolj zatekati k prošnjam oz. zahtevam – partnerjem, družinam, socialnim mrežam in delodajalcem.

Tudi Mary Daly in Ute Klammer v zadnjem poglavju »Women's Participation in European Labour Markets« pokažeta, da je participacija žensk, ki so tudi matere, na trgu dela odvisna od razmerja med državo, trgom, družino in distribucijo virov. S pomočjo statističnih podatkov orišeta razvoj in vzorce prisotnosti žensk

v plačanih zaposlitvah v Evropi. Pomembno vlogo pri tem ima tudi sodoben razmah fleksibilnih zaposlitev (pri tem tudi meja med zaposlenimi ženskami in nezaposlenimi ni več tako jasna kot nekoč) in avtorici pokažeta, da je tretjina žensk v Evropski uniji zaposlenih za polovični delovni čas. Značilna je tudi velika prisotnost žensk v storitvenem sektorju, za zviševanje zaposlitve žensk pa je pomemben tudi javni sektor. Čeprav fleksibilnost in polovični delovni čas včasih olajšata vstop žensk nazaj v plačano zaposlitev, pa avtorici ob tem opozarjata tudi na to, da je polna zaposlitev pogosto edina, ki lahko pomeni primeren dohodek in socialno varnost. Avtorici pokažeta, da ima prav obseg državne skrbi za otroke (otroški dodatki, javno varstvo za otroke) odločilen vpliv na to, ali se matere vključujejo v plačano zaposlitev in kako. V Evropskih uniji je mogoče identificirati tri modele usklajevanja materinstva in plačane zaposlitve; raznovrstnost je značilna za skandinavske države (visoki finančni transferji, velika dostopnost javnega varstva za otroke), promocija materinjenja prevladuje v osrednji Evropi (npr. Avstrija in Nemčija, kjer so finančni transferji visoki, javno varstvo otrok pa ni celodnevno), mediteranski model (sredozemske države in Irska) pa prepušča ženske lastnim virom in iznajdljivosti. Kot posebej učinkovit se skandinavski model pokaže tudi zato, ker ima konsistentno politiko v različnih sektorjih.

Kot pokažeta Mary Daly in Ute Klammer, se ženske, če jim politike omogočajo izbiro, odločajo, da bodo stopile v plačano zaposlitev ob materinstvu. To je podatek, ki bi ga morali upoštevati načrtovalci politik v času, ko se socialnovarstveni sistemi vedno znova restrukturirajo.

Avtorice knjige so poskusile odgovoriti na vprašanje, kakšno je razmerje med sistemi socialnega varstva in zaposlitvenim vedenjem mater, obenem pa so tudi opozorile na nevidne sisteme socialne skrbi, ki jih vzpostavljajo matere in njihove neformalne mreže. V družbah, kjer je bila prisotnost mater na trgu dela v preteklih petdeset ali več letih nekaj običajnega, morda včasih pozabimo, da so v nekaterih evropskih državah ženske z otroki še vedno skoraj popolnoma odvisne od neformalnih virov in pomoči lastnih socialnih mrež, da se lahko zaposlijo (kar je danes vse bolj ekonomska nuja). Obenem pa se tudi v družbah s tradicijo zaposlenih mater srečujemo s tendenco po reševanju nezaposlenosti s podaljševanjem starševskih dopustov in z zahtevami delodajalcev, naj zaposlene ne bi rojevale.

Knjiga *Working Mothers in Europe* je koristno in informativno branje prav ob takih premislekih in bo zanimivo vsaj za tiste, ki se ukvarjajo z trgov dela, politiko enakih možnosti oz. socialnimi politikami v evropski perspektivi. Avtorice bi lahko morda kar nadaljevale projekt in svoje analize razširile še na tiste evropske države, ki so bile tokrat izključene, pa tudi na skupine mater, ki jih v tem okviru skorajda ni bilo opaziti (ženske, ki same skbijo za otroke, ženske v istospolnih partnerstvih), in bi njihovi zaposlitveni poteki in strategije usklajevanja skrbi za otroke zagotovo ponudili zanimive osvetlitve. Morda bi lahko bila naslednja priložnost za to takrat, ko naj bi evropska komisija (po načrtih iz leta 2002) zagotovila državno varstvo za najmanj enega od treh otrok do tretjega leta starosti in za najmanj devet od desetih starejših otrok.

Ana M. Sobočan